

УДК 32.1:323.2:001.361

Гай–Нижник П. П.,
доктор історичних наук, академік Української
академії наук, завідувач відділом історичних студій,
Науково–дослідний інститут українознавства
(Україна, Київ), Hai–Nyzhnyk@ukr.net

Чупрій Л. В.,
кандидат філософських наук, доцент, докторант
Інституту стратегічних досліджень, доцент кафедри
соціології і політології, Національний авіаційний
університет (Україна, Київ), chupriy2006@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Проаналізовано безпекові аспекти формування загальнонаціональної ідентичності українців на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Намічено шляхи оптимізації політики національної безпеки в гуманітарній сфері в контексті вирішення даної проблеми.

Ключові слова: національна ідентичність, політика національної безпеки.

Питання формування загальнонаціональної ідентичності українців за нових внутрішніх– і зовнішньополітичних викликів сучасності є однією з важливих складових політики національної безпеки в гуманітарній сфері. В умовах сучасних глобалізаційних та геополітичних трансформацій, посилення напруження на міжнародній арені, зумовлених використанням силових методів при вирішенні багатьох конфліктних ситуацій та російської агресії, зростає потреба у консолідації української нації, формування її загальнонаціонального самоусвідомлення та захисту власних світоглядних орієнтирів нації, що є запорукою і гарантією стабільності та безпеки Української держави.

Відтак в основі загальнонаціональної ідентичності, перш за все, мусить бути закладено національну ідею, навколо якої й здійснюватиметься консолідація української нації.

В даному контексті доречним буде й звернутися до думок з цього приводу політичних ідеологів і державних діячів відродження української державності початку ХХ ст. Зокрема, до розуміння сутності нації та національної ідеї представників різних політичних таборів часів революції та державності, а саме: Михайла Грушевського, В'ячеслава Липинського та Івана Франка. Так, М. Грушевський зазначав: «Наш край великий і багатий, один з найкращих країв у світі, створений для розвитку великої економічно сильної держави. Український народ повний великої життєвої сили, енергії, здібний, витривалий, високо здатний до організації, до громадської солідарності» [2, с. 133]. В. Липинський вважав, що «Нація – це реалізація хотіння до буття нацією [3, с. 133], а І. Франко стверджував, що «для українців національним ідеалом мусить стати самостійна незалежна Україна» [4, с. 87].

Визначаючи сутність національної ідеї, варто передусім виділити кілька основних підходів щодо її розуміння, кожен з яких заслуговує на право визнання та взаємодоповнюють одне одного¹. Так, наприклад, існує думка, що подібну дефініцію неможливо зрозуміти раціонально та осмислити за допомогою науково–теоретичних понять й, з огляду на це, її слід вважати скоріше *трансцендентною категорією*, що відображає прагнення українців до власного самовираження, наявності власної держави тощо.

Прихильники іншого підходу ототожнюють її з *національним ідеалом, національною ідеологією чи доктриною*. В їхньому розумінні національною ідеєю є духовна концепція національної свідомості, розуміння народом сенсу свого існування, тобто – концентрований вираз стратегічної мети, національних інтересів та почуттів. Так, М. Попович стверджує, що національна ідея – це суспільний проект загальнонаціонального масштабу, складовою якого є *об'єктивне уявлення про становище нації, її цінності та проблеми, а також про загальнонаціональні цілі* [1, с. 56]. В свою чергу

1 Питання формування загальнонаціональної ідентичності українців є важливою складовою політики національної безпеки в гуманітарній сфері, й певною мірою розглядалося низкою дослідників, серед яких слід, передусім, згадати таких вчених як: П. Гай–Нижник, В. Горбулін, О. Бодрук, Г. Ситник, А. Качинський, Г. Новицький, В. Ліпкан, М. Ожеван, М. Сунгуровський, В. Мунтіян, В. Горбатенко, В. Євтух, О. Картунов, В. Котигоренко, І. Курас, І. Кресіна, О. Майборода, М. Розумний, Ю. Римаренко, Б. Парохонський, М. Степико та ін.

І. Кресіна вважає, що національну ідею можна розглядати як *концентрований вираз національно–патріотичного чинника*. З цього погляду національна ідея є соціально–політичним, морально–етичним і психологічним феноменом народного буття, менталітетом народу, який згуртовує його в єдине ціле [1, с. 58]. О. Майборода, натомість, стверджує, що національна ідея має являти собою тріаду з національного історичного «міфу» (не плутати з історичними вигадками та фальсифікаціями), уявлень про національні інтереси та з національного ідеалу [1, с. 59].

Війна з Росією змусила більш відповідально поставитися до захисту українських інтересів у гуманітарній сфері загалом, й до питання вироблення національної ідеї та збереження національної ідентичності зокрема, й представників державної влади. В одному із щорічних Послать Президента України до Українського народу, наприклад, з цього приводу зазначалося: «Численні історичні приклади підтверджують той факт, що народ, який втрачає або якого позбавляють атрибутів своєї національної та соціокультурної ідентичності, неспроможний організуватися політично і творити власну державність, приречений на асиміляцію до експансіоністської культури чи загибель» [5, с. 46]. Що ж, сподіваємося, що за умов іноземної агресії та ідеологічного протистояння дії української влади, нарешті, відповідатимуть її заявам, а слова державних високопосадовців все ж таки набудуть тенденції до матеріалізації як і самі політики усвідомлять власну політичну (і не тільки) відповідальність за свою діяльність (чи бездіяльність).

На нашу думку національною ідеєю є: прагнення до загальної єдності громадянства навколо традиційних національних українських цінностей та духовно–історичної пам'яті; консолідація українського народу з метою побудови могутньої сучасної Української держави на засадах націократії та консерватизму, а також соціальної справедливості й демократії; формування новітньої української політичної нації через модернізацію державно–суспільних механізмів та посилення загальноукраїнської ідентичності.

Для вирішення цих завдань потрібно сформувати україноцентричну політичну еліту, яка усі свої зусилля спрямовуватиме на реалізацію геополітичного, аграрного, культурного, інтелектуального, кадрового потенціалу України. Слід згадати, що ще за радянських часів економіка України була другою за величиною й потужністю у Радянському Союзі.

Наша країна має значний аграрний потенціал. Нагадаємо хоча б лише про те, що площа чорноземів України складає 27,8 млн. га. За прогнозами ж експертів, українська земля здатна нагодувати 300 млн. осіб, а до 2050 р. Україна здатна стати найбільшим виробником продуктів харчування у світі. Ми маємо величезні перспективи у розвитку промисловості, літакобудуванні, космічних технологіях, військово–промислового комплексу та у високоточній ком'ютерно–інтелектуальній сфері. Не менш значимим є й українська культурна спадщина світового рівня: 150 тисяч культурних пам'яток, 590 музеїв, 12 млн. музейних експонатів тощо.

Досліджуючи етапи осмислення і становлення національної ідеї за роки незалежності, слід виділити декілька ключових періодів. Перший період – це

здобуття незалежності і декілька років після неї, коли українські національно-патріотичні сили мали значну підтримку серед населення і прагнули до побудови могутньої демократичної Української держави. Проте потужне комуністичне лобі та пострадянські «червоні» господарники зайняли провідні командні позиції й практично витіснили праві патріотичні політичні сили з політичного простору.

Другий етап – Помаранчева революція 2004 р. Одним із головних завдань революції було оновлення влади, подолання корупції, посилення євроінтеграційних прагнень і зміцнення української державності. Позитивними (хоча й тимчасовими) наслідками даної революції були:

- перемога національно-орієнтованих сил;
- конституційна реформа;
- розвиток громадянського суспільства;
- посилення євроінтеграційних прагнень;
- часткове оновлення влади;
- формування україноцентричної історичної пам'яті.

На жаль, Помаранчева революція не досягла поставленої мети та потенційних наслідків. Були спроби реформування певних галузей, що не досягли бажаних результатів. Стратегічний план розвитку країни створено не було. Постійна боротьба на взаємознищення між державно-політичними лідерами (Президент В. Ющенко – прем'єр-міністр Ю. Тимошенко) призвела до посилення внутрішньополітичного напруження. Посилилося протистояння між регіонами країни. Призначення ж В. Ющенком на посаду прем'єр-міністра російської маріонетки й лідера Партії регіонів В. Януковича посилює політичні позиції останнього. У підсумку боротьба й взаємна ненависть між Ю. Тимошенко та В. Ющенком призвели 2010 р. до президентської посади В. Януковича, що досить швидко створив жорстку вертикаль влади, в усі свої зусилля спрямував на збагачення власної родини і найближчого оточення, розвиток же держави було віддано корумпованій верхівці Партії регіонів та російським (путінським) ставленикам.

Зрештою такий розвиток держави зайшов у глибоке протиріччя з черговою фазою формування громадянського суспільства та національними прагненнями українців, загострення соціально-економічних протиріч та системної державно-політичної кризи. Як наслідок стала поява такого громадянсько-протестного явища як Євромайдан (приводом до якого стала відмова влади від євроінтеграційних прагнень) та його переростання у вибух народного протистояння проти антиукраїнської влади та її сваволі – Революції Гідності (2013/2014 рр.).

Серед позитивних наслідків Євромайдану та Революції Гідності слід виділити:

- посилення громадянського суспільства;
- нова конституційна реформа;
- оновлення влади (вибори Президента та нового складу Верховної Ради України);
- посилення євроінтеграційних процесів (зокрема підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом);
- початок люстрації;
- початок структурних реформ;
- підвищення політичної культури;
- консолідація українського народу, формування української політичної нації.

На прикладі Євромайдану та Революції Гідності український народ показав усьому світові, що він здатний боротися за свою свободу і свої права, відстоюючи демократичний шлях розвитку країни. За цю свободу було сплачено надзвичайно високу ціну – життя найкращих синів України і сучасна політична еліта повинна завжди пам'ятати про це.

На сьогодні першочерговим завданням держави є подолання корупції, створення чітких механізмів люстрації, здійснення докорінного реформування українського суспільства винищення тіншової економіки, вдосконалення законодавства з метою залучення іноземних інвестицій, посилення середнього та малого бізнесу, справедливого оподаткування олігархів (з одночасним виведенням їх з системи державного керівництва), створення механізмів для сприяння виведення коштів з офшорних компаній тощо.

Одним із найбільш важливих наслідків Революції Гідності є й посилення національної консолідації українців та формування загальноукраїнської ідентичності, що має важливе значення для національно-державної безпеки. Нагадаємо, що у Стратегії національної безпеки України зазначається, що нагальними завданнями політики національної безпеки є збереження і розвиток духовних і культурних цінностей українського суспільства, зміцнення його ідентичності на засадах етнокультурної різноманітності. Також акцентується увага на реалізації комплексу заходів державної політики, спрямованих на консолідацію українського суспільства та пошук загальнодержавного консенсусу щодо ключових питань розвитку держави.

Саме формування загальнонаціональної ідентичності є для України першочергово актуальним питанням у гуманітарній сфері на сучасному етапі. Загальнонаціональна ідентичність за своєю суттю багатомірна. Вона може охоплювати, але не виключати етнічну, культурну, професійну, статева та інші види ідентичності. В той же час загальнонаціональна ідентичність може співіснувати з наднаціональною ідентичністю (європейською чиглобалізаційно-світовою). Так, наприклад, М. Бердяєв зазначав, що почувачи себе громадянином світу, людина не втрачає національного почуття, позаяк до космічного, всесвітнього життя людина долучається завдяки життю національному.

Утім, на даний момент цей процес в Україні стримується низькою чинників:

- конфліктом ідентичностей (доволі сильними позиціями регіональних субідентичностей, що мають різні ціннісні доміанти);
- низьким рівнем міжрегіональної взаємодії в соціокультурній сфері;
- недостатнім рівнем розвитку вітчизняної культури, слабкою динамікою формування історичної пам'яті, пасивністю взаємодії державних і громадських чинників у сфері національно-патріотичного виховання;
- негативним впливом російських ЗМІ (фактичним програшем в ідеологічній війні з Росією);
- впливом глобалізаційних процесів (уніфікація, масовізація культури, пануванням культу споживання тощо);
- наявністю елементів пострадянської ідентичності;
- певними особливостями ментальності українців (індивідуалізм, конформізм);
- посиленням процесів відчуження;

– відсутністю ефективних якісних системних перетворень в державі.

Так, скажімо, посилення тенденції регіональних ідентичностей відображається й за результатами соціологічних досліджень.

За даними соціологічного опитування Центру Розумкова, що проводилося в грудні 2008 р., громадяни України в першу чергу пов'язали себе з місцем проживання, тобто переважало місцева (локальна) ідентичність (41% опитаних), лише майже третина (32%) засвідчили свою загальноукраїнську ідентичність. Локальна ідентичність переважала майже у всіх регіонах. В центральних регіонах загальноукраїнську ідентичність засвідчили приблизно по 25% жителів, на Сході – 33%; на Заході та Півдні приблизно по 35%.

Аналогічну закономірність виявило дослідження, проведене тим же центром у 2009 р.: знову підтвердилося, що жителям України найбільш притаманна локальна ідентичність, прив'язаність до конкретного місця проживання. З малою Батьківщиною насамперед ідентифікували себе 45% громадян; з Україною в цілому – 32%, з регіоном проживання – 16% [6].

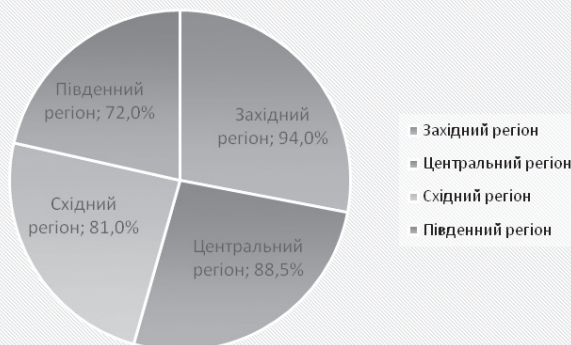
Подібні дослідження, проведені у 2012 р. Інститутом соціології НАН України, засвідчили вже дещо іншу картину. Показники локальної (мешканець села чи міста) та регіональної ідентичності (мешканець регіону) становили відповідно 29,8% і 7,6% опитаних (38%). Громадянином України себе вважали близько половини респондентів (48,4%). 2,4 % віднесли себе до громадян світу, 1% – до громадян Європи, 8,4% – до громадян колишнього Радянського Союзу [7].

Існування проблем міжрегіональної взаємодії в соціокультурній сфері також виявлено при проведенні якісних соціологічних опитувань у форматі фокус-груп. Учасники фокус-групового дослідження у різних регіонах України (м. Київ, м. Севастополь, м. Луганськ, м. Котовськ, м. Львів, м. Рівне, м. Черкаси, м. Дніпропетровськ, м. Тернопіль, м. Кіровоград, м. Миколаїв, м. Харків) не змогли порівняти свої міста з іншими містами України, оскільки не мали достатньої інформації про інші міста. Відповідно, низький рівень внутрішньої географічної мобільності населення України є чинником поглиблення регіональних відмінностей ідентичності. У жителів південно-східних регіонів ще є поширеними негативні стереотипи щодо мешканців західних регіонів, а сьогодні й що усіх інших українців як «бандерівців», що зумовлено потужним негативним впливом російських ЗМІ. Разом з тим, останнім часом в умовах збройної агресії Російської Федерації відбувається значне посилення загальноукраїнської ідентичності, консолідація українського народу перед загрозою зовнішнього ворога. Слід відмітити, що рівень патріотизму українського народу значно зріс (Див. мал. 1).

За даними результатів опитування Центру Розумкова, що проводилося у кінці 2013 р., маємо такі показники: 95% мешканців усіх регіонів України сприймали її своєю Батьківщиною; 84,5% респондентів вважали себе патріотами України (зокрема: у західному регіоні – 94%; в центральному – 88,5%; у східному – 81%; у південному – 72%) [8].

З огляду на вищевказані результати з різних років, можна погодитися із думкою В. Кулика про те, що особливістю щодо України є несформованість та контраверсійність ідентичності. Вона була знівельована довгим часом

Регіональний розподіл



Мал. 1. Показники рівня патріотизму українського народу

перебування в імперії і як наслідок цього відбулася певна асиміляція: мовна, культурна, етнічна. Відтак частина населення східних та південних регіонів, де ця асиміляція була найбільш потужною, й ідентифікують себе як мешканці свого регіону і вважають, що їхній регіон має бути частиною Росії, що й зумовило поширення сепаратизму. Звичайно там також є проукраїнськи налаштовані громадяни, але значна частина жителів цих регіонів не мають чіткої позиції й схиляються на сторону сильнішого.

Тому досить важливим на сучасному етапі в етнополітичній галузі є здійснення заходів, спрямованих на зменшення ваги регіональної ідентичності при гармонійному її входженню в загальноукраїнську ідентичність. Регіональна ідентичність, в цьому випадку, виступатиме як субідентичність відносно загальноукраїнської. Такі субідентичності не виключають віднесення себе особою (групою осіб) до загальнонаціональної спільноти.

Слушними в цьому контексті є й такі джерела загроз в сфері формування загальнонаціональної ідентичності (за В. Пироженком) як:

- неповний набір ідентичностей (населення чи його певні групи мають етнічну чи регіональну, але не мають національної ідентичності тощо);

- криза ознак ідентичності, що полягає у відсутності або знеціненні серед певної категорії населення конкретних ознак, навколо яких мала б формуватися певна ідентичність;

- неадекватні цілям, національним інтересам чи інтересам державної політики способи утвердження ідентичності (насилено-адміністративні чи репресивні способи) [9, с. 29].

Проблема подолання кризи ідентичності значною мірою посилюється процесами глобалізації, що розмивають національну культуру та посилюють маргіналізацію українського суспільства. Тільки радикальне оновлення власної національно-цивілізаційної ідентичності сприятиме формуванню стійкого і консолідованого суспільства, здатного відповісти на численні виклики сучасного світу й здійснити повноцінну економічну, соціальну й політичну

модернізацію [10, с. 13]. При цьому слід враховувати також і певні суперечливі аспекти впливу глобалізаційних процесів на Україну. З одного боку процеси становлення і зміцнення державності потребують інтенсифікації процесів національно-культурного відродження, а з іншого – процес модернізації соціально-економічної системи вимагає найширшої відкритості країни, що сприяє поширенню негативних зовнішніх впливів – криміналітету, масової культури, низькоякісних товарів масового споживання тощо.

Аналізуючи причини кризи національної ідентичності, слід виокремити також домінування в більшості суспільних сфер такого явища як відчуження [11, с. 314]. Цю категорію до наукового обігу введено відносно нещодавно, а відтак і чітких українських відповідників даному поняттю не існує. Загалом на сьогодні в академічному середовищі виділяються такі види відчуження:

- економічне – низький рівень доходів, значний розрив між доходами бідних і багатих, обмежені можливості зайнятості, незадовільні житлові умови;

- культурно-освітнє – недостатній рівень доступу для певних груп населення до освітніх і культурних послуг;

- соціальне – обмеженість системи соціального захисту, недоступність якісної медичної освіти, обмеженість соціальних зв'язків;

- політичне – обмеженість щодо реалізації політичних прав і свобод [12].

Недостатній рівень сформованості загально-національної ідентичності призводить і до посилення загроз національній безпеці країни, серед, як правило, виділяться переважно такі:

- криза легітимності політичних інститутів;
- посилення сепаратизму;
- десоверенізація;
- конфлікт політичних інтересів;
- посилення розшарування українського суспільства;
- низький рівень розвитку політичної культури;
- цивилізаційна невизначеність та перебування в «сірій зоні» міжнародної політики;
- недостатній рівень розвитку громадянського суспільства [13, с. 314].

Ці загрози призводять до посилення напруження та протистояння в українському суспільстві. Представники соціальних груп із конкуруючими ідентичностями сприймають діяльність своїх опонентів як загрозу

власним інтересам, а відтак зменшується чи взагалі зникає прагнення до діалогу та пошуку компромісу зі спірних питань, а протиріччя стають нерозв'язними. Будь-який крок супротивника сприймається як загрозливий, що, знову ж таки, посилює соціальну напругу. При цьому навіть корисні для суспільства починання однієї з сторін будуть сприйматися як негативні, позаяк як вони можуть принести «користь» опонентам.

Несформованість загальнонаціональної ідентичності призводить також до посилення зовнішньополітичної невизначеності країни. Перебуваючи на межі західної та східної цивілізацій, Україна не може визначити чіткий зовнішньополітичний курс і стає полем боротьби глобальних гравців. Не може витворити вона й належний авторитет в регіоні, постійно коливаючись між європейською та російською зовнішньополітичною орієнтацією. Так, згідно опитування, проведеного Центром Разумкова у лютому 2012 р., на запитання «Який напрям зовнішньої політики має бути пріоритетним для України?» – 36.7% респондентів відповіли – відносини з країнами ЄС; 31.0% – відносини з Росією; 8.1% – з іншими країнами СНД; 3.3% – з іншими країнами, 1% – із США; 19.9% – сказали, що їм важко відповісти, або ж не відповіли [14].

Тільки останнім часом переважаючою стала євроінтеграційна спрямованість. Соціологічне дослідження, що проводила в період 4–9 грудня 2013 р. компанія Research & Branding Group щодо зовнішньополітичних орієнтацій України, засвідчило, що 46% українців підтримують інтеграцію країни в ЄС, а 36% – до Митного союзу, проте кожен п'ятий мешканець України не зміг зробити однозначного вибору (Див. мал. 2.)

Новітнє ж дослідження¹, проведене соціологічною службою Центру Разумкова від 6 по 12 березня 2015 р., засвідчує про поступову зміну зовнішньополітичних орієнтацій українців (Див. мал. 3; Табл. 2) [14].

¹ Було опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

Таблиця 1

Динаміка зовнішньополітичних орієнтацій громадян України 2005–2012 рр. (Центр Разумкова)

	Відносини з країнами ЄС	Відносини із США	Відносини з Росією	З іншими країнами СНД	З іншими країнами	Важко відповісти
Лют. 2012	36.7	1.0	31.0	8.1	3.3	19.9
Лют. 2011	35.7	0.9	40.4	7.2	3.6	12.3
Бер. 2009	27.6	1.9	48.6	8.9	2.7	10.3
Лют. 2008	36.1	0.7	41.4	8.1	2.4	11.3
Лют. 2007	32.8	1.0	38.4	9.8	3.1	14.8
Січ. 2006	27.2	1.3	43.4	12.7	4.4	10.9
Січ. 2005	37.0	1.2	38.8	7.7	3.3	11.9

ЕС (Європейський Союз)



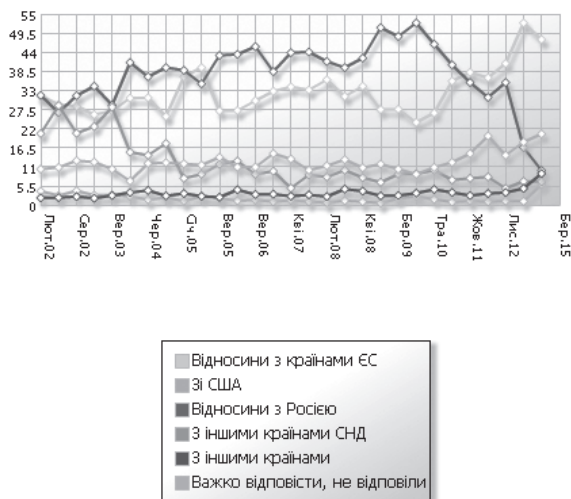
Таможенный Союз



Затруднились ответить



Мал. 2. Зовнішньополітичні орієнтації громадян України



	Відносини з країнами ЄС	Зі США	Відносини з Росією	З іншими країнами СНД	З іншими країнами	Важко відповісти, не відповіли
Бер.15	47.7	6	10	6.7	9.1	20.5
Кві.14	52.5	1.1	16.6	6.8	4.8	18.1
Лис.12	40.8	1.2	35.3	4.8	3.6	14.3
Лют.12	36.7	1	31	8.1	3.3	19.9
Жов.11	38.2	1.2	35.3	7.7	2.7	14.8
Лют.11	35.7	0.9	40.4	7.2	3.6	12.3
Тра.10	26.5	1.7	46.3	10.1	4.5	10.8
Лис.09	23.8	2.5	52.5	9	3.4	8.9
Бер.09	27.6	1.9	48.6	8.9	2.7	10.3
Грг.08	27.5	0.6	51.1	6.5	2.6	11.8
Кві.08	34.2	1	42.3	7.9	4	10.7
Бер.08	31.3	1.3	39.6	10.1	4.6	13.1
Лют.08	36.1	0.7	41.4	8.1	2.4	11.3
Вер.07	33.2	1	44.1	8.7	2.9	10.1
Кві.07	34	1.4	43.9	4.9	2.5	13.3
Лют.07	32.8	1	38.4	9.8	3.1	14.8
Вер.06	30	1.5	45.6	8.9	3	10.9
Січ.06	27.2	1.3	43.4	12.7	4.4	10.9
Вер.05	27.1	2	43.1	11.7	2.3	13.8
Кві.05	39.6	2.5	34.9	8.9	2.5	11.5
Січ.05	37	1.2	38.8	7.7	3.3	11.9
Вер.04	25.6	2.2	39.6	17.8	2.6	12.2
Чер.04	30.9	1.6	37	14.3	4.2	12

Мал. 3. Який напрям зовнішньої політики має бути пріоритетним для України? (динаміка, 2002–2015 рр.)

Мал. 3. Який напрям зовнішньої політики має бути пріоритетним для України? (динаміка, 2004–2015 рр.) [14]

Відтак в Україні можна виділити декілька груп ідентичностей, які прагнуть бути загальнонаціональними. Перша – національно-патріотичні ідентичності, що чітко закликають до збереження самобутності українського народу, його культури, мови, звичаїв, обрядів. Друга – проєвропейські ідентичності, що підтримують європейські демократичні цінності та направляють Україну до тіснішої інтеграції та входження до Європейського союзу. Третя група – проросійські ідентичності, що активно підтримують поширення так званого «русского міра», впровадження російської мови на теренах України та активне зближення з Російською Федерацією.

Саме проросійська ідентичність і недостатній рівень загальнонаціональної ідентичності на Сході та Півдні країни й спричинили відцентрові та сепаратистські тенденції у населення цих регіонів та певною мірою сприяли формуванню сприяєливого ґрунту для російської інтервенції в Криму та окремих районах Донецької й Луганської областей.

В основі формування загальнонаціональної ідентичності лежить і національна культура. Кожна етнічна культура має в своїй структурі культурну традицію, яка є унікальним механізмом самовідтворення і самозбереження сакральних змістів її «центральної зони» – ядра даної культури [15, с. 14]. Щоб асимілювати поневолені народи всі імперії прагнули якщо не знищити, то бодай

знищувати, спримітивізувати їхні етнічні культури, замінити своєю власною культурою. Українська культура постійно зазнавала асиміляційних впливів з боку сусідніх держав: Австро-Угорщини, Румунії, Угорщини, Польщі, Російської імперії. Зокрема остання й сьогодні активно проводить експансіоністську політику, пропагуючи та агресивно насаджуючи ідеї т.зв. «русского міра».

Недалекою, безсистемна і зрадницька політика попередньої української влади в гуманітарній, етнопатриотичній та інформаційній сфері, а іноді й пряме потурання з боку деяких можновладців щодо поширення цих ідей, призвела до того, що російські та проросійські шовіністичні ідеї закріпилися в масовій свідомості населення південних і східних регіонів, дозволили здійснити злочинну анексію Криму і поширювати сепаратистські настрої на Сході країни при підтримці певної частини місцевого населення, яке прагнуло об'єднатися з «великою Росією». Разом з тим, варто зауважити, що за умов прямого збройного протистояння ці ідеї значною мірою втратили свою привабливість для більшості місцевого населення, яке усі тяготи війни відчуває на собі. Підтримка з боку Росії збройного конфлікту на Сході України та її прямиї вступ у війну проти України показали всю глибину аморальності та злочинності влади Російської Федерації, яка заради поширення своїх ідей та відродження великоросійської імперії здатна порушувати

міжнародні правові норми, порушувати власні ж міжнародні зобов'язання, використовувати найганебніші та терористично–злочинні методи ведення пропаганди та війни – відкрити брехню, перекручування фактів, навіть кровопролиття, використання заручників серед мирного населення, масовий терор та катування полонених тощо.

За таких обставин жорсткі кроки з боку української влади щодо знищення путінських найманців та терористів та ворожих російських окупаційних військ, або ж витіснення їх за межі України, є дієвим засобом щодо подолання цієї кризи та підсумкової перемоги України у цій війні. Водночас необхідно проводити активну роз'яснювальну і просвітницьку роботу з місцевим населенням східних та південних регіонів, яке в умовах слабкої присутності (чи відсутності) українського інформаційного та культурного продукту, постійно перебувало і перебуває під інформаційним тиском Російської Федерації, яка поширюючи оманливі ідеї «русского міра», «єдності слов'янських народів» тощо, сприяє формуванню проросійськи спрямованої регіональної ідентичності. Маркування сучасних подій компонентами інформаційної агресії сусідньої країни актуалізує тематику захисту вітчизняного інформаційно–культурного середовища, позиціонування його як самодостатнього незалежного простору, що вимагає від нової владної каденції незворотного дистанціювання від проросійського втручання і впливу на себе.

Відтак за сучасних умов потрібно активізувати зусилля по формуванню загальнонаціональної ідентичності. Саме спільна ідентичність є основою буття даної національної спільноти (політичної нації). Якщо члени спільноти мають високий рівень національної самосвідомості, то при політичному врегулюванні існуючих у суспільстві суперечностей і проблем, вони схильні до обмеження своїх особистих, групових чи корпоративних інтересів задля досягнення загальносуспільної злагоди.

У випадку ж, якщо держава не буде здійснювати ефективні кроки по нейтралізації вищезгаданих загроз, це може призвести до втрати суверенітету держави. Значною мірою це може бути зумовлено й критичним зниженням рівня функціонування політичної системи, спричиненого зовнішніми і внутрішніми конфліктами.

Підсумовуючи, слід відзначити, що в цілому формування загальнонаціональної ідентичності є одним з головних завдань Української держави на сучасному етапі. Для його реалізації потрібно актуалізувати зусилля відповідних державних структур та неурядових організацій у сфері суспільних і, насамперед, міжетнічних відносин.

В основі формування загальнонаціональної ідентичності варто закласти такі засади:

- Ідея поліетнічної, соціальної, політичної злагоди на основі загальноприйнятої мети – забезпечення духовного і матеріального добробуту громадян України;

- Ідея патріотизму, любові до України як визначальної цінності;

- Національна самоповага та повага до представників інших націй та національних меншин;

- Захист прав і свобод людини і громадянина незалежно від етнічної приналежності та інших відмінностей;

- Високий рівень політичної та правової культури населення;

- Розвиток дієвого громадянського суспільства.

Крім цього, на рівні держави потрібно розробити і впровадити такі заходи щодо формування загальнонаціональної ідентичності:

- забезпечувати всебічну підтримку процесу мовно–культурного відродження українців як титульного етносу та інших етнічних спільнот України;

- здійснювати захист інформаційного простору України;

- сприяти вільному функціонуванню та розвитку української мови та мов національних меншин;

- забезпечувати популяризацію вітчизняної історії, культури, мови через ЗМІ;

- здійснювати розвиток історичної пам'яті українського народу шляхом створення національних «місць пам'яті», здійснити процес декомунізації та деколонізації української пам'яті;

- підтримка інтенсивного розвитку вітчизняних культурних індустрій шляхом формування режиму державного протекціонізму для національного виробника культурних товарів і послуг;

- розвиток вітчизняної системи освіти, особливо викладання історичних дисциплін, спираючись на кращі зразки історичного минулого;

- створення ефективних механізмів збереження національної історико–культурної спадщини, зокрема посилення відповідальності за руйнування чи розкрадання пам'яток культури;

- гармонізація державно–церковних та міжцерковних відносин, усунення політизації Церкви;

- утвердження моральності та духовності громадян;

- створення довготривалих програм міжкультурного та міжрегіонального діалогу;

- створення механізмів щодо сприяння задоволенню мовних, культурних, освітніх потреб українців за кордоном;

- вдосконалення шляхів ефективного забезпечення соціальної адаптації біженців в українське суспільство;

- посилення контролю над міграційними процесами.

Політика національної безпеки в гуманітарній сфері має бути спрямована на подолання загроз в сфері освіти, культури, науки, релігії та на підтримку умов, спрямованих на зміцнення загальнонаціональної ідентичності, зокрема мови, культури, традицій, вірувань усіх етнічних спільнот і засновуватися на ідеях етнічного плюралізму, на можливості співіснування та симбіотичного розвитку різних етнічних груп у межах поліетнічного простору та державної націоцентричності.

В етнонаціональній сфері потрібно сформувати і законодавчо закріпити Доктрину етнонаціональної політики України, де були б розроблені її концептуальні засади та чітко визначені базові поняття етнонаціональної політики: «титульний етнос», «національність», «корінні народи», «етнічна група», «етнічна спільнота» тощо, позаяк навіть у чинній Конституції України немає їхнього чіткого визначення. Потрібно здійснювати подальше вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері забезпечення прав національних меншин та гарантії провідного становища української нації та її культурно–історичної спадщини, та також безумовного державного статусу української мови.

Список використаних джерел

1. Україна в пошуках себе: національна ідея, проблеми розвитку. – К.: Вид. дім «Києво–Могилянська академія», 2007. – 328 с.

2. Грушевський М. Повне зібрання творів / Михайло Грушевський. – Т.9: Історичні студії та розвідки (1917–1923). – Київ, 2009. – 592 с.

3. Франко І. Я. Зібрання творів / Іван Якович Франко. – Т.3. – К.: Наукова думка, 1976. – 485 с.

4. Липинський В. Листи до братів–хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / В'ячеслав Липинський. – Київ; – Філадельфія, 1995. – 470 с.

5. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2013. – 576 с.

6. Ідентичність громадян України: стан і зміни // Національна безпека і оборона. – 2007. – №9. – С.3–10.

7. Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. – К.: Інститут соціології НАН України, 2013. – 566 с.

8. 95 відсотків мешканців України назвали її своєю Батьківщиною – опитування // Кореспондент. – 2014. – 4 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3314580-95-vidsotkiv-meshkantsiv-ukrainy-nazvaly-yii-svoieui-batkivschynoui-opytuvannia>

9. Пироженко В. О. Гуманітарна складова національної безпеки: предмет дослідження та коло основних проблем / В. О. Пироженко // Стратегічна панорама. – 2005. – №2. – С.27–35.

10. Вільсон Е. Українці: несподівана нація / Е. Вільсон. – К.: «К.І.С.», 2004. – 552 с.

11. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування / М. Т. Степико. – К.: НІСД, 2011. – 334 с.

12. Публікації // Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/public.html>

13. Розумний М., Андрусів В. Формування національної ідентичності як пріоритет політики безпеки / М. Розумний, В. Андрусів // Політичний менеджмент – 2010. – №3. – С.116–126.

14. Який напрям зовнішньої політики має бути пріоритетним для України? (динаміка, 2002–2015) // Центр Разумкова. Офіційний сайт. – 2015. – березень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=305

15. Shils E. Centre and Periphery. In: The Logic of Personal Knowledge. Essays Presented to Michael Polonai on his Seventieth Birthday / Edward Shils. – London: Routledge and Kegan Paul, 1961. – P.117.

References

1. Ukrayina v poshukakh sebe: natsional'na ideya, problemy rozvytku. – K.: Vyd. dim «Kyievo–Mohylyans'ka akademiya», 2007. – 328 s.

2. Hrushevs'kyu M. Povne zibrannya tvoriv / Mykhaylo Hrushevs'kyu. – T.9: Istorychni studiyi ta rozvidky (1917–1923). – Kyiv, 2009. – 592 s.

3. Franko I. Ya. Zibrannya tvoriv / Ivan Yakovych Franko. – T.3. – K.: Naukova dumka, 1976. – 485 s.

4. Lypyn's'kyu V. Lysty do brativ–khliborobiv. Pro ideyu i orhanizatsiyu ukrayins'koho monarkhizmu / V'yacheslav Lypyn's'kyu. – Kyiv; – Filadel'fiya, 1995. – 470 s.

5. Pro vnutrishnye ta zovnishnye stanovishche Ukrayiny v 2013 rotsi: Shchorichne Poslannya Prezydenta Ukrayiny do Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – K.: NISD, 2013. – 576 s.

6. Identychnist' hromadyan Ukrayiny: stan i zminy // Natsional'na bezpeka i oborona. – 2007. – №9. – S.3–10.

7. Ukrayinc'ke cucpil'ctvo 1992–2013. Stan ta dynamika zmin. Cotsiolohichnyy monitorynh. – K.: Inctytut cotsiolohiyi NAN Ukrayiny, 2013. – 566 s.

8. 95 vidsotkiv meshkantsiv Ukrayiny nazvaly yiyi svoeyeu Bat'kivshchynoyu – opytuvannya // Korrespondent. – 2014. – 4 bereznya [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3314580-95-vidsotkiv-meshkantsiv-ukrainy-nazvaly-yii-svoieui-batkivschynoui-opytuvannia>

9. Pyrozhenko V. O. Humanitarna skladova natsional'noyi bezpeky: predmet doslidzhennya ta kolo osnovnykh problem / V. O. Pyrozhenko // Stratehichna panorama. – 2005. – №2. – S.27–35.

10. Vil'son E. Ukrayintsi: nespodivana natsiya / E. Vil'son. – K.: «K.I.S.», 2004. – 552 s.

11. Stepyko M. T. Ukrayins'ka identychnist': fenomen i zasady formuvannya / M. T. Stepyko. – K.: NISD, 2011. – 334 s.

12. Publikatsiyi // Instytut demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzhen' imeni M. V. Ptukhy NAN Ukrayiny. Ofitsiyyny sayt [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.idss.org.ua/public.html>

13. Rozumnyy M., Andrusiv V. Formuvannya natsional'noyi identychnosti yak proryoret polityky bezpeky / M. Rozumnyy, V. Andrusiv // Politychnyy menedzhment – 2010. – №3. – S.116–126.

14. Yakyy napryam zovnishn'oyi polityky maye buty pryorytetnym dlya Ukrayiny? (dynamika, 2002–2015) // Tsentrazumkova. Ofitsiyyny sayt. – 2015. – berezen' [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=305

15. Shils E. Centre and Periphery. In: The Logic of Personal Knowledge. Essays Presented to Michael Polonai on his Seventieth Birthday / Edward Shils. – London: Routledge and Kegan Paul, 1961. – P.117.

Hai-Nyzhnyk P. P., Doctor of Historical Sciences, Academician of the Ukrainian Academy of Sciences, Head of the Department of Historical Studies, Research Institute of Ukrainian history (Ukraine, Kyiv), hai-nyzhnyk@ukr.net

Chupriy L. V., Ph. D. in philosophical sciences, Associate professor, National Institute for Strategic Studies (Ukraine, Kyiv), chupriy2006@ukr.net

Formation of a national identity of Ukrainians in dimension of national security

The article analyzes the problems of Ukrainian national identity formation at the present stage of development of Ukrainian society, identifies the ways of optimization national security policy in the humanitarian field in the context of solving noted problem.

Keywords: national identity, national security policy.

Gaii-Nyuzhnyk P. P., doktor istoricheskikh nauk, akademik Ukrainской akademii nauk, zaveduyushiy otделом istoricheskikh studiy, Nauchno-issledovatel'skiy institut ukraїnovedeniya (Ukraina, Kiev), hai-nyzhnyk@ukr.net

Chupriy L. V., kandidat filosofskikh nauk, docent, doktorant Instituta strategicheskikh issledovaniy, docent kafedry sociologii i politologii, Natsional'nyy aviatsionnyy universitet (Ukraina, Kiev), chupriy2006@ukr.net

Формирование общенациональной идентичности украинцев в контексте современных вызовов

Анализируются проблемы формирования общенациональной украинской идентичности на современном этапе развития украинского общества. Намечаются пути оптимизации политики национальной безопасности в гуманитарной сфере в контексте решения данной проблемы.

Ключевые слова: национальная идентичность, политика национальной безопасности.